

№9 тәжірибелік сабақ.

Тақырыбы: «Апамыс батыр» жыры

Сабақтың мақсаты: Жыр туралы мәлімет алу.

Семинар жоспары:

1. Жырдың жариялану, зерттелу тарихы.
2. Жырдың нұсқалары.

Тапсырма: «Апамыс батыр» жырының жиналуы, зерттелуі, нұсқалары. Қазақ арасына кең тараған өзбек, башқұрт, қарақалпақ айтатын айырмашылығы, ұқсастығы. «Апамыс батыр» жырының мазмұны мен сюжет құрылысы, оқиға дамуларына, өмір құбылыстарын суреттеу шеберліктері айшықтау.

Тапсырманы орындау бойынша әдістемелік ұсыныстар: Жырдың образдары мен көркемдік ерекшеліктерінайқындау.

Талдау (анализ) - көркем шығарманы тексергенде қолданылатын тәсіл. Шығарманы әр қырынан алып қарастырып, оның қасиет ерекшелігін, жеке бөлек-бөлшектеріне тән өзгеше сипат белгілерді арнайы зерттеп, танып-білу. Айталық, шығарманы идеялық мазмұн, тақырыпты баяндау ерекшеліктері тұрғысынан, немесе, сюжеттік, композициялық құрылысы, жанрлық сипаты жағынан талдауға болады. Сондай-ақ, кейіпкерлердің характерін бейнелеу принциптері тұрғысынан, сөздік, тілдік құралдарды пайдалануы, егер поэзиялық шығарма болса ырғақтық интонациялық өзгешеліктері, әр түрлі шумақ, тармақ, ұйкастарды қолдану жағынан талдауға болады. Шығарманы осындай бірнеше қырынан тексергенде жеке ерекшеліктердің өзіндік сипат белгілерін де олардың бір-бірімен байланысында аңғаруға мүмкіндік бар. Әрине, шығарманы боршалап, бөлшектеп, талдап қарастырғанда оның мағыналық көркемдік бірлік тұтастығынан туатын әсері бір сәт әлсірейді. Оның есесіне шығарманың құрылыс-бітімін-дегі әншейінде көзге түспейтін, байқала бермейтін сипат белгілері айқын танылады. Ал оларды көре білу, түсінудің шығарманы тұтас қабылдағандағы алатын әсерімізді толықтырып, байыта түсетіні сөзсіз. Олай болса Талдау дегеніміз - жеке қасиет ерекшеліктерді арнайы қарастырып, танып білу арқылы бүтінді айқын сезінуге себін тигізетін, соған қызмет ететін тәсіл. Әдетте шығарманың ерекшеліктері, іріліұсақты бөлшектері, олардың өз алдына оқшау тұрғандар сипат-белгілері көбірек көзге түседі, оларды байқау жеңілірек болады. Ал енді сол бөлшектердің шиеленісе байланысуынан, жалғастық үйлестігінен туатын шексіз мол жаңа сапалы өзгешеліктерді, үндестік, бірлестік белгілерін, жаңаша мағынаәсерлерді қаншама тебіреніп сезінсек те талдап көрсету, танып білу, айтып жеткізу қиынға соғады. Өйткені қандай да жеке айшық, бөлшектің өзіндік бастапқы тұрақты сипат белгісін байқау бір нәрсе де, ал олардың біте қайнасып бірігуі, өзара жанасып байланысуы негізінде пайда болатын туынды сипат белгілерді көріп білу екінші нәрсе. Ол үшін сансыз бөлшектердің бір-біріне сәуле беріп, әсер етіп, мағыналық, көркемдік сапасы құбылып, өзгеріп шығатын қалпын жақсы сезініп, ұтып түсіну керек. Әдеби шығарманы талдау үшін, көркемдік қасиет-белгілерін нақтылы

сипаттап беру үшін калай да онын өзгешелік-ерекшеліктерін түгелдей де, жекелеп те ашып карау керек. Әдеби шығарманы кай тұрғыдан алып талдағанда да (айталық такырып. сюжеттік желі. композициялық құрылысы. тіл кестесі) онын жеке бөлім-бөлшектерін (компоненттерін, сипат ерекшеліктерін) айырып ажырату үшін жүйесін тауып, бір-бірімен қабыстырып жалғастырып бөлшекті бүтінмен ұштастыра қарастыру шарт. Әдеби шығарманың көркемдік, тілдік нақтылы ерекшеліктерін зерттегенде, ұсақ, көзге түсе бермейтін сипат белгілерге зер салғанда, сол аркылы көркем шығарманың бойындағы, құрылыс-бітіміндегі зор мәні бар қасиеттерін айқынырақ бағдарлауға ұмтыламыз, әлгі көркем туындыны немесе оның комақты бөлшектерін түгелдей сипаттайтын өзгешеліктерді аңғаруға ұмтыламыз. Жеке белгі-сипаттарды ажыратып талдағанда, бөлшектердің коспа жігін еппен ашып жүйесін тауып, саралап, айшығы көп өрнектің арқау жібін үзіп, ыдыратып алмау керек. Шығарманы талдағанда оның көркемдік қуатынан толық өсер алатын өткір сезімталдық қандай қажет болса, шығарманың құрылысындағы мазмұн мен түрдің біріккен тұтас бітім-тұлғасындағы қат-қабат байланыстарды, сипат белгілерді көре білу де сондай қажет. Сонда ғана Талдау қисынды, ұтымды болады және тек серіп отырған шығарма жүйесіні біртұтастығын көріп-білуге, сезінуге, түсінуге яғни синтез жасауға те ық мүмкіндік туады.

Дайындалуға арналған сұрақтар:

1. Жырдың образдары.
2. Көркемдік ерекшелігі, тілі

Есеп беру түрі: Әдеби талдау жасау, жырдың үзіндісін жатқа айту.